РЕЦЕНЗІЯ
про дисертацію Пеха Андрія Васильовича
«Арт-терапевтичні технології як засіб формування соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами»
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність дисертаційної роботи А. В. Пеха зумовлена потребою пошуку науково обґрунтованих засобів підтримки соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами в умовах суспільної нестабільності, тривалого впливу стресогенних чинників і змін звичного соціального середовища. Для цієї категорії дітей труднощі комунікації, емоційної саморегуляції, встановлення міжособистісних контактів та участі у спільній діяльності можуть ускладнювати входження до соціокультурного простору й обмежувати можливості самовираження та соціальної включеності.

Наукова новизна та практичне значення роботи. Наукова новизна полягає в розробленні структурно-функціональної моделі соціокультурної адаптації, що охоплює емоційно-ціннісний, комунікативний, поведінковий, соціально-діяльнісний і культурно-ідентифікаційний компоненти; діагностичного комплексу, до якого включено авторську методику «Таємний квадрат»; критеріїв і рівнів сформованості соціокультурної адаптації; авторської арт-терапевтичної технології та корекційно-розвивального комплексу «Інтерактивна колірна експресія», що об'єднує техніки «Колірний вибух», «Несвідома лінія» і «Кольоровий куб».

Особливу актуальність дослідженню надає його практична спрямованість: арт-терапія розглядається не лише як засіб емоційного самовираження, а як ресурс розвитку комунікативної активності, співпраці, позитивного самоставлення та участі дитини у спільних творчих і соціальних практиках. Важливим є прагнення автора перейти від аналізу окремих арт-терапевтичних прийомів до побудови цілісної технології соціокультурної адаптації та її експериментальної перевірки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання запропонованих діагностичних і корекційно-розвивальних засобів у роботі психологів, фахівців спеціальної та інклюзивної освіти, працівників інклюзивно-ресурсних центрів і закладів, які здійснюють психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Запропонована технологія має потенціал для адаптації до індивідуальних можливостей дітей і застосування в індивідуальних та групових форматах.

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і практичних рекомендацій. Основні положення дисертації логічно пов'язані з метою та завданнями дослідження. Автор поєднав теоретичний аналіз наукових джерел з емпіричним вивченням соціокультурної адаптації та формувальним експериментом. Використано комплекс методів, зокрема методику соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда, проективні методики «Малюнок сім'ї» та «Я серед людей», авторську методику «Таємний квадрат», спостереження й методи математико-статистичної обробки,

серед яких U-критерій Манна–Уїтні. У констатувальному етапі взяли участь 120 дітей, з них 60 дітей з особливими освітніми потребами та 60 дітей з нормативним розвитком; у формувальному експерименті – 30 дітей молодшого підліткового віку, розподілених на експериментальну й контрольну групи.

Виклад матеріалу має послідовну логіку: від теоретичного осмислення феномену – до вивчення його проявів і розроблення технології впливу. Наведені результати формувального експерименту свідчать про позитивну динаміку показників соціокультурної адаптації в експериментальній групі.

Характеристика основних положень роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

У першому розділі «Теоретико-методологічний аналіз проблеми соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами» проаналізовано підходи до визначення соціокультурної адаптації, висвітлено особливості її формування в дітей з особливими освітніми потребами та розкрито потенціал арт-терапії як засобу подолання соціокультурної дезадаптації. Автор трактує адаптацію як багатовимірний і динамічний процес, що охоплює емоційну, комунікативну, поведінкову, соціально-діяльнісну та культурно-ідентифікаційну сфери. Такий підхід створює теоретичне підґрунтя для подальшої операціоналізації поняття та побудови авторської технології.

У другому розділі «Особливості соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами» представлено методичні засади емпіричного дослідження, діагностичний комплекс і результати констатувального етапу. Поєднання стандартизованої методики, проективних засобів і авторської методики «Таємний квадрат» дало змогу розглянути адаптацію з кількох перспектив: соціально-психологічного пристосування, емоційного самопочуття, сприйняття власного місця у соціальному просторі та взаємин із близьким оточенням. За результатами дослідження визначено рівні сформованості соціокультурної адаптації та окреслено типові труднощі, що можуть бути мішенями подальшої корекційно-розвивальної роботи.

У третьому розділі «Інноваційна арт-терапевтична технологія формування соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами» обґрунтовано структуру авторської технології, її цільовий, методологічний, змістовий, процесуальний, організаційно-методичний і результативний блоки. Визначено умови реалізації, зокрема створення безпечного середовища, індивідуалізацію завдань, систематичність занять, поєднання індивідуальних і групових форм та поступове розширення досвіду взаємодії. Центральне місце посідає комплекс «Інтерактивна колірна експресія». Результати контрольного етапу засвідчили кращий розподіл рівнів адаптації в експериментальній групі порівняно з контрольною, що підтримує висновок про перспективність запропонованого підходу.

Повнота викладення матеріалів дисертації в опублікованих працях. Основні результати дослідження відображено в наукових публікаціях здобувача, присвячених арт-терапевтичним методам соціокультурної адаптації, психолого-педагогічним аспектам адаптації дітей з ООП, діагностиці адаптаційних особливостей та подоланню соціокультурної дезадаптації. Тематика публікацій

узгоджується з предметом дисертації та відображає основні напрями проведеного дослідження.

Звертаю увагу на якість, повноту, відсутність плагіату, інформаційність, не повторюваність викладу матеріалів дисертації у 10 публікаціях Андрія Пеха, де 5 статей опубліковано у наукових фахових видання України.

Зазначене дає змогу стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для психологічної науки як в Україні, так і за її межами. Оцінюючи в загальному позитивно дослідження Пеха Андрія Васильовича, вважаємо за доцільне висловити деякі міркування та побажання.

Зауваження та дискусійні положення

1. Віддаючи належне ґрунтовності теоретичного обґрунтування структурних компонентів соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, вважаємо, що окремі аспекти їх взаємозв'язку та практичного розмежування потребують додаткового уточнення. Зокрема, доцільно було б конкретизувати критерії оцінювання проявів окремих компонентів (комунікативного та соціально-діяльнісного), що сприяло б підвищенню практичної цінності запропонованої моделі. У зв'язку з цим було б доцільно додатково пояснити, за якими саме критеріями та показниками можна розмежувати прояви цих компонентів під час оцінювання соціокультурної адаптації дітей з ООП. На нашу думку, таке уточнення сприяло б більшій операціоналізації запропонованої автором структурно-функціональної моделі та її практичному використанню.

2. Позитивно оцінюючи розроблений автором комплекс «Інтерактивна колірна експресія», зазначимо, що перспективним напрямом подальшого вдосконалення запропонованої технології могло б стати розширення її змісту й методичного інструментарію арт-терапії (елементами казко- або драматерапії, музично-ритмічними вправами чи сюжетно-рольовою взаємодією). Такі засоби потенційно могли б розширити можливості опрацювання соціальних ситуацій, примірювання різних ролей і відображення досвіду належності до спільноти з урахуванням багатокомпонентності соціокультурної адаптації та індивідуальних потреб дітей з ООП.

3. Визнаючи практичну значущість розробленої арт-терапевтичної технології, вважаємо, що додаткової конкретизації потребують рекомендації щодо її застосування в різних освітніх умовах і можливостей використання фахівцями різного профілю. Таке уточнення сприяло б ефективнішому впровадженню авторської розробки в практику освіти осіб з особливими потребами.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер, не знижують загальної позитивної оцінки дисертації та спрямовані на подальше уточнення теоретичних положень і розширення практичних можливостей запропонованої технології. Робота вирізняється актуальністю теми, комплексністю підходу й прагненням поєднати діагностичний та корекційно-розвивальний напрями дослідження.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді та аналізі дисертаційної роботи, а також

її перевірки в антиплагіатній системі StrikePlagiarism не виявлено порушень академічної доброчесності.

Висновок. Дисертація Пеха Андрія Васильовича «*Арт-терапевтичні технології як засіб формування соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами*» є самостійним завершеним дослідженням, присвяченим актуальній проблемі психології. Робота містить теоретично обґрунтовані положення, результати емпіричного дослідження, авторські діагностичні й корекційно-розвивальні напрацювання, а також дані експериментальної перевірки запропонованої технології. Отримані результати мають теоретичне та практичне значення й можуть бути використані у психолого-педагогічному супроводі дітей з особливими освітніми потребами.

Робота характеризується чіткістю змісту, містить науково обґрунтовані науково-прикладні результати, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувача та достатньо повно представлені у наукових працях. Дисертація відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами внесеними згідно постанови КМУ №341 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05. 2024 р.; № 1240 від 07.10.2026 р.), а її автор, Пех Андрій Васильович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний рецензент:
доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
психолого-педагогічного супроводу
дітей з особливими потребами
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
НАПН України Ірина ОМЕЛЬЧЕНКО

ВІДДІЛ КАДРІВ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
м. Київ

ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС Омельченко І.М.
ЗАСВІДЧУЮ
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ (Бондаренко О.В.)
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України